

de Volkskrant

KUNSTWERK VAN DE WEEK

Mediterraan banket volgens een 17de eeuwse kaaskop: het Egypte van Jan Steen ziet er wel heel apart

Wekelijks bespreken we een kunstwerk dat nú om aandacht vraagt. Deze week: *Het feestmaal van Marcus Antonius en Cleopatra* van Jan Steen.

Stefan Kuiper 23 februari 2023, 16:59

'Het feestmaal van Marcus Antonius en Cleopatra' (1675) van Jan Steen. Beeld Natascha Libbert

Rembrandt en tijdgenoten, een expositie van vijftig werken uit The Leiden Collection in de Hermitage Amsterdam, gaat over het historiestuk, ofwel een schilderij met bijbels of antiek thema, een genre waarover conservatoren altijd opmerken dat het in de 17de eeuw gold als het meest gewaardeerde. Het heeft de voorspelbaarheid van een natuurwet: valt de term 'historiestuk', dan volgt direct daarop de naam van schilder en kunsttheoreticus Karel van Mander, de man die in zijn *Schilderboeck* (1604) de kunstvorm zou hebben bestempeld als 'de nobelste' van allemaal.

Moderne museumbezoekers ervaren dat denk ik anders. Historiestukken, zegt mijn intuïtie me, zijn hun minst favoriete schilderijen, qua impopulariteit wedijverend met allegorieën en veldslagen. Men beleeft ze als films waar men halverwege in is

gevallen, en waarvan men de plot noch de personages kent. Men weet, experts daargelaten, bijvoorbeeld niet wie Scipio was (zoals op Codde's *De edelmoedigheid van Scipio*), en heeft geen benul waarom de Romeinse bevelhebber een berg schatten kreeg toebedeeld. Men kan daardoor niet beoordelen of zijn pose goed is getroffen. Men werpt slechts een goedkeurende blik op zijn kinky enkellaarsjes, en loopt door.

Pareloorbel in een glas wijnazijn

Toen de schilderijen in de 17de eeuw vers uit de ateliers kwamen, moet dat anders zijn geweest. De beoogde kijkers waren vertrouwd met de afgebeelde verhalen en figuren. Hun kunstbeleving was er een van herkenning, niet ontdekking. Men herkende de man met de lauwerkrans als Scipio, en niet alleen omdat men eerder al over hem hoorde. Ook omdat men hem al vaker had gezien. Schilders schilderden immers dezelfde verhalen als andere schilders, zoals filmregisseurs nu soms klassiekers nieuw leven inblazen. *Het feestmaal van Marcus Antonius en Cleopatra* (1675) van Jan Steen was zo'n remake. Plinius anekdote over de wedstrijd tussen de Romeinse generaal en de Egyptische koningin wie het extravagantste diner kon geven (Cleopatra besliste de strijd in haar voordeel door een pareloorbel in een glas wijnazijn te laten oplossen en op te drinken) was al door talloze andere makers afgebeeld, onder andere door Jan de Bray, die het tweemaal verbeeldde met zijn familie als modellen. Jan Steen zou het nog vaker schilderen. Maar liefst vier maal.

Het was spek voor zijn bek. De premisse van een decadent banket stelde hem in staat om te doen wat hij het liefste deed: een heleboel brassende figuren bij elkaar in één ruimte zetten. Bij Steen zit je zelden dicht op de actie, en ook hier zien we het gezelschap van een afstandje, als op een schouwtoneel. Er zijn aansprekende details: een exorbitante pauwenpastei, een tafelgast die een dolk als tandenstoker gebruikt en, op de voorgrond, een fruitstilleven dat om onbegrijpelijke reden op de vloer is gezet, en er op wacht tot iemand z'n nek erover breekt. Het leuke aan een tableau als dit is dat het je een idee geeft van hoe een 17de-eeuwse kaaskop als Jan Steen meende dat een mediterrane feest er uitzag. Het antwoord is: wonderlijk – het is een heel apart Egypte dat de Leidenaar uit de vingers kwam. De mensen zien er bijvoorbeeld niet erg Afrikaans uit, en ook niet erg Romeins: hun kleding oogt, de incidentele Romeinse helm daargelaten, eerder noordelijk dan zuidelijk, en in hun scheve neuzen herkennen we direct het fysiek van onze voorvaders.

Onweerstaanbaar inaccuraat

We zien, kortom, Hollanders die Egyptenaren spelen, en daarin zit precies de kracht. Juist die combinatie van dilettantisme en vaardigheid is wat Steen zo onweerstaanbaar maakt, en wat je mist bij de serieuzere, feitelijk accurate 19de-eeuwse historieschilders.

'Het Offer van Iphigenia' van Jan Steen. Beeld Natascha Libbert

Het aardigst is de casting, die democratisch is, willekeurig haast. Steens hele kennissenkring lijkt van de partij. Sommigen van hen hadden al eens eerder voor hem geposeerd. De man die zijn gezicht leende aan Marcus Antonius zien we in de Hermitage op het schilderij er tegenover (*Het Offer van Iphigenia*) bijvoorbeeld terug als figurant in het publiek, Romeinse helm en al.

Jan Steen (1626-79)

Wat *Het feestmaal van Marcus Antonius en Cleopatra*

Waar *Rembrandt en tijdgenoten: Historiestukken uit The Leiden Collection* in Hermitage Amsterdam

Tot 27/8.

De Volkskrant

February 23, 2023

Stefan Kuiper

Mediterranean Banquet According to a 17th-century Dutch Person: Jan Steen's Egypt Looks Quite Distinctive

Every week we discuss a piece of art that now demands attention. This week: Banquet of Anthony and Cleopatra by Jan Steen.

Rembrandt & His Contemporaries, an exhibition of thirty-five loans from The Leiden Collection at the Hermitage Amsterdam, is about the history piece or a painting with a biblical or antique theme, a genre about which curators always remark that it was considered the most prized in the 17th century. It has the predictability of a law of nature: if the term “history piece” is used, it is immediately followed by the name of painter and art theorist Karel van Mander, the man who, in his *Schilderboeck* (1604), is said to have labeled the art form as “the noblest” of them all.

Modern museum visitors, I think, experience this differently. History pieces, my intuition tells me, are their least favorite paintings, rivaling allegories, and battles in terms of unpopularity. One experiences them as films one has fallen halfway into, and of which one knows neither the plot nor the characters. One does not know, experts aside, for example, who Scipio was (as in Codde's *The continence of Scipio*), and one has no idea why the Roman commander was entrusted with a mountain of treasure. One cannot, therefore, judge whether his pose was well-struck. One merely casts an approving glance at his kinky ankle boots and walks on.

Pearl earring in a glass of wine vinegar

Things must have been different when the paintings came fresh from the studios in the 17th century. The intended viewers were familiar with the stories and characters depicted. Their art experience was one of recognition, not discovery. People recognized the man with the laurel wreath as Scipio, and not just because they had heard about him before. Also because people had seen him before. After all, painters painted the same stories as other painters, just as film directors now sometimes breathe new life into classics. *Banquet of Anthony and Cleopatra* (1675) by Jan Steen was such a remake. Pliny's anecdote about the contest between the Roman general and the Egyptian queen of who could give the most extravagant dinner party (Cleopatra decided the battle in her favor by dissolving a pearl earring in a glass of wine vinegar and drinking it) had already been depicted by numerous other creators, including Jan de Bray, who depicted it twice using his family as models. Jan Steen would paint it even more often. As many as four times.

It was bacon to his mouth. The premise of a decadent banquet enabled him to do what he loved best: to put a lot of carousing figures together in one room. With Steen, you are rarely close to the action, and again we see the company from a distance, as if on a stage. Nevertheless, there are appealing details: an exorbitant peacock pie, a table guest who uses a dagger as a toothpick, and, in the foreground, a fruit still life that has been placed on the floor for some incomprehensible reason, waiting for someone to break their neck over it. The nice thing about a tableau like this is that it gives you an idea of what a

17th-century Dutch person like Jan Steen thought a Mediterranean banquet looked like. The answer is: wonderful - it is a very distinct Egypt that came out of the fingers of the Leiden man. For example, the people do not look very African nor very Roman: their clothing, barring the occasional Roman helmet, looks northern rather than southern, and in their crooked noses, we immediately recognize the physique of our ancestors.

Irresistibly inaccurate

In short, we see Dutch people playing Egyptians, and that is exactly where the strength lies. It is precisely this combination of dilettantism and skill that makes Steen so irresistible and what you miss with the more serious, factually accurate 19th-century history painters.

The most pleasant thing is the casting, which is democratic and almost random. Steen's entire circle of acquaintances seemed to be in attendance. Some of them had posed for him before. The man pictured as Mark Antony can be seen in the Hermitage in the painting across from it (*Sacrifice of Iphigenia*) as, for example, an extra in the audience, Roman helmet and all.